

1860-nälkäkuolemat: Ruoan liian pieni kokonaisvaranto vai sen vino jako?

Jukka Pekkarinen

Kansantaloudellisen aikakauskirjan numerossa 3/2018 on Jan Kunnaksen 1860-luvun nälänhätää Suomessa käsittelevä mielenkiintoinen artikkeli (Kunnas 2018). Erilaisin kekseliään menetelmin hän päätyy arvioon, että Suomessa vallitsi 1867–1868 absoluuttinen ruokapula. Tasaisesti jaettuna ruokaa olisi hänen arvionsa mukaan riittänyt nipin, napin koko väestön hengen pitimiksi, mutta ei sen täyden työkyvyn säilyttämiseksi. Kunnas ei liioin pidä mahdollisena, että 1860-luvun oloissa ruokapulaa olisi voitu riittävässä määrin lievittää elintarvikkeiden tuontia lisäämällä. Toisaalta hän toteaa, että väestön joukkokuoleman keskeinen syy oli nälkiintyneiden ihmisjoukkojen kerjuuretkille lähtö, joka johti noissa oloissa tappavien kulkutautien nopeaan leviämiseen. Tämän ihmisvaelluksen irti päästämisen Kunnas katsoo avustustoimissaan viivästelleen hallinnon suurimmaksi virheeksi. Nämä johtopäätöksensä Kunnas perustelee hyvin. Artikkelin

sivuuttaa kuitenkin joitakin näkökohtia, joiden nojalla niukkojen ruokavarojen jakautumisoingelmaa, ja *samalla* hallinnon syyllisyystaakkaa, voisi pitää raskaampana kuin Kunnas antaa ymmärtää.

Vaikka Kunnas ei sitä suoraan mainitsekaan, hänen kysymyksenasettelunsa yksi ilmeinen virittäjä on Amartya Senin hyvin tunnettu nälänhätien analyysi (Sen 1981). Eniten huomiota on herättänyt Senin tulkinta toisen maailmansodan aikaisesta, lähes kolmen miljoonan ihmisen menehtymiseen johtaneesta Bengalin nälänhäädstä.¹ Amartya Sen tekee eron toisaalta ruokavarojen absoluuttisen riittävyuden, toisaalta niiden jakautumista ja saavutettavuutta säätelevien mekanismien välillä. Hänen mukaansa esimerkiksi Bengalissa ei vallinnut absoluuttista ruokapulaa. Brittiläinen siirtomaahallinto sen sijaan epäonnistui elintarvikkeiden saattamisessa nälästä kärsivien ulottuville. Joukkokuolemaan johti – markkinoiden, viranomaistoimien,

---

¹ *Senin (1981) teoksen 6. luku käsittelee Bengalin nälänhätää.*

tiedonkulun, logistiikan tulonjaon ynnä muiden tekijöiden määräämänä – ruoan epätasainen saavutettavuus, ei sen absoluuttinen riittämättömyys.

Amartya Senin kysymyksenasettelu on tahallisen kärjistetty: kysymyksessä on *joko* absoluuttinen pula tai epäonnistunut jako. Tämän erottelun avulla hän valottaa kehittämäänsä *entitlement*-käsitettä. Siinä on kysymys ihmisen toiminta- ja vaikutusmahdollisuuksien merkityksestä hänen hyvinvoinnilleen.

Kunnas näyttää päätyvän kannalle, että Suomen nälänhädässä oli kysymys *sekä* ruoan absoluuttisesta riittämättömyydestä että sen saavutettavuuden eroista. Hän on oikeassa siinä, että kummallakin tekijällä oli merkitystä omassa katastrofissamme. Mutta Kunnas jättää huomiotta pari näkökohtaa, jotka lisäävät epätasaisen saavutettavuuden merkitystä.²

1860-luvun ruokapula ensiksikin kosketti pahiten pohjoista ja itäistä Suomea. Etelän ja lounaan rintamailla kadot jäivät lievemmäksi. Juuri syrjäisen Suomen ruokapula ajoi liikkeelle nälän näännyttämät, tappaville kulkutaudeille alttiit ja niitä levittävät kerjäläislaumat. Toteutunutta aiemmin aloitetun, oikein kohdennetun ja mitoitettun hätäavun keinoin tätä tuhoisaa kansanvaellusta olisi voitu padota ja pienentää siten tuonen satoa. Tähän käytettävissä olevia ruokavaroja olisi voitu lisätä aiemmin aloitetun viljan tuonnin avulla.

Toinen näkökohta liittyy kansainväliseen vertailuun. Muissa pohjoismaissa koettiin 1860-luvun lopulla samantapaiset katovuodet kuin meillä. Mutta niissä ei kohdattu läheskään samanlaista väestökatastrofia kuin meillä. Esimerkiksi Ruotsissa nälänhäädästä johtuneista

syistä kuolleiden määrän on arvioitu jääneen alle 30 000:n (noin 0,6 % väestöstä). Suomea kohdannut 120 000 ihmisen menetys puolestaan vastasi noin 6 % tuolloisesta väestöstämme.

Suurin yksittäinen syy Suomen Ruotsiin verrattuna kymmenkertaiseen nälän aiheuttamaan kuolleisuuteen oli laajamittaisempi kato.³ Mutta dramaattinen ero nälkäkuolemissa viittaa epäsuorasti myös siihen, että hallinnon epäonnistumisella muilla ruoan jakautumiseen vaikuttavilla tekijöillä oli omassa katastrofissamme suurempi rooli kuin Kunnas otaksuu. Hätäavun perille toimittamisessa epäonnistumisen ohella hallinnon toimilla oli oma vaikutuksensa myös yksityisten toimin tapahtuvaan ruoan väliykseen. Esimerkiksi rahareformin läpivientiin liittyneen kireän rahapolitiikan ja markan revalvoitumisen aiheuttamat tukokset ruoan jakeluketjuissa ulottuivat viljan maahan tuontia laajemmalle, kun tiukat rahaolot ja vararikot lamauttivat kauppahuoneiden ja muiden tavaravälittäjien harjoittaman kotimaan kaupan ja sen myötä tapahtuvan elintarvikkeiden välityksen.

Taloushistorioitsijamme ovat edenneet 1860-luvun nälänhädän syiden selvittämisessä pitkälle niistä ajoista, jolloin keskusteltiin siitä, oliko joukkokuolemien syynä nälkä vai taudit. Nälän, mieron tien ja kulkutautien välinen yhteys on nostettu esiin, samoin virnaomaisten virhearviot. Kunnas tuo eri osatekijöiden merkitykseen arvokasta lisävalaistusta. Mutta tässä dramaattisessa vuosikymmenessä riittää yhä selvittävää. □

² Antti Häkkinen (1994) on käsitellyt hallinnon toimien merkitystä Suomen 1860-luvun nälänhädän kärjistäjänä.

³ Suomen viljasato jäi vuonna 1867 puoleen saman vuosikymmenen alkupuoliskon tasosta, kun taas Ruotsin kokonaissato ylsi pahimpina katovuosina 1867–68 noin 2/3:aan edeltävien vuosien tasosta. Pohjoisessa Ruotsissa kato oli toisaalta Suomen mittaluokkaa.

Kirjallisuus

- Häkkinen, A. (1994), ”Vaikuttivatko väärät hätäaputoimet vuosien 1867–1868 suureen kuolleisuuteen”, julkaisussa P. Karonen (toim.), ”*Pane leipään puolet petäjäistä*” – Nälkä- ja pulavuodet Suomen historiassa, Suomen historian julkaisuja 19, Jyväskylän yliopisto: 62–82.
- Kunnas, J. (2018), ”1860-luvun nälkävuodet: absoluuttinen ruokapula vai niukkuuden epätasainen jakautuminen”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 114: 335–355.
- Sen, A. (1981), *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*, Oxford University Press.